

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
МИКОЛАЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
імені В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

:

НАУКОВИЙ ВІСНИК  
МИКОЛАЇВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО  
УНІВЕРСИТЕТУ

/

ВИПУСК 25225

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ  
(ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ)

ТОМ 2

Миколаїв  
МДУ  
2009

УДК 378.144+371.671+372.22+372.61+373.54+378.14+340  
94(477)+37(013)+316.422.42+317.14  
ББК 34+74  
НЗ4

Рішенням Вищої Атестаційної комісії України від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2 Науковий вісник Миколаївського державного університету визнаний фаховим виданням з педагогічних наук.

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 8108 від 06.11.2003 р.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського (протокол № 3 від 27.10.2009 р.)

Науковий вісник Миколаївського державного університету: I  
Збірник наукових праць. - Випуск 25: Педагогічні науки. - Том 2 / За  
заг. ред. В.Д.Будака, О.М.Пехоти. - Миколаїв: МДУ, 2009. - 192 с.

У збірнику наукових праць вміщені роботи вітчизняних педагогів, у яких висвітлюються сучасні тенденції розвитку змісту, технологій освіти в Україні, а також результати наукових досліджень щодо розробки різних аспектів педагогічної освіти.

Науковий вісник висвітлює філософські, психологічні, педагогічні основи феномену "духовність" та основні тенденції, щодо організації діяльності класичного університету як освітньо-виховного центру духовного розвитку особистості в регіоні.

Видання буде корисним науково-педагогічним працівникам, учителям, аспірантам, студентам, які цікавляться проблемами і перспективами розвитку університетської освіти, зокрема, духовного розвитку особистості в умовах навчально-виховного процесу університету.

Зміст статей подано в авторській редакції.

УДК 378.144+371.671+372.22+372.61+373.54+378.14+340  
94(477)+37(013)+316.422.42+317.14  
ББК 34+74

© МДУ імені В.О. Сухомлинського, 2009

**АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ  
ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ  
ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ  
В УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ  
ДО ПРИРОДИ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ  
ВИХОВНОЇ ШКОЛИ**

Основна мета нашого дослідження - перевірка теоретичних положень, підтвердження запропонованої поетапної методики формування відповідального ставлення учнів 5-9 класів сільської школи до природи та поглиблене вивчення предмета дослідження. Звідси програма експериментальної роботи включала ряд етапів щодо підготовки учнів 5-9 класів сільської школи до формування відповідального ставлення до природи в процесі позакласної виховної роботи

**I** етап - констатувальний етап експерименту, у процесі якого ми мали змогу перевірити гіпотезу дослідження, визначити критерії, рівні, показники готовності формування відповідального ставлення до природи учнів 5-9 класів сільської загальноосвітньої школи, визначити сучасний стан готовності учнів 5-9 класів сільської загальноосвітньої школи до формування відповідального ставлення до природи на основі розробленої моделі;

**II** етап (попередня дослідницька робота): науково обґрунтувати, побудувати модель формування відповідального ставлення учнів 5-9 класів до природи та експериментально перевірити модель і методику формування відповідального ставлення учнів 5-9 класів до природи;

**III, IV** етап - формувального експерименту, під час якого було розроблено методику формування відповідального ставлення учнів 5-9 класів до природи; підтверджено гіпотезу за допомогою кількісних і якісних показників; впровадження у навчальний процес методики формування відповідального ставлення учнів 5-9 класів до природи; зробити аналіз та узагальнення результатів етапу експерименту.

Застосуванням методів емпіричного рівня у нашому дослідженні було: педагогічне спостереження, тестування (тес-

*Л. І. Малинівська.* Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи формування відповідального ставлення в учнів 5-9 класів сільської школи до природи у процесі позакласної виховної школи

ти успішності, тести здібностей, індивідуальні тести), проєктивні методи (конструктивні, експресивні, рольові), опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), експертної оцінки і самооцінки, методи математичної статистики педагогічного дослідження.

Ефективність теоретичного обґрунтування процесу формування відповідального ставлення учнів 5-9 класів до природи в процесі позакласної виховної роботи перевірялась у ході етапу попередньої дослідницької роботи, який був проведений у сільських школах Житомирської, Херсонської та Чернігівської областей.

Результати констатувального етапу експерименту спонукали нас до розробки поетапної методики формування відповідального ставлення учнів до природи. Враховуючи недоліки, які було виявлено у ході констатувального етапу експерименту, ми запропонували свій підхід до формування відповідального ставлення учнів 5-9 класів до природи. Цей підхід спирався на дослідження О.Антонової [1], І.Беха [5], І.Зязюна [6], Г.Пустовіта [11], О.Пехоти [7] та інших.

Визначення стану сформованості відповідального ставлення до природи учнів 5-9 класів проводилося за допомогою таких діагностичних методів:

1. Вивчення ефективності навчально-виховної роботи на основі розроблених тестів для учнів.
2. Бесіди з учителями сільської школи, під час яких вивчалось їх ставлення до організації позакласної виховної роботи із учнями.
3. Відвідування уроків, факультативного курсу та виховних заходів.
4. Діагностика основних проблем формування відповідального ставлення учнів до природи.

Проведенню експерименту попередньо проводився підготовчий етап, де було передбачено:

- аналіз змісту навчального матеріалу природничих дисциплін з метою введення нових тем для експериментального навчання;
- розробку вправ та завдань для практичної частини факультативного заняття;
- проведення формувального експерименту безпосередньо дослідником та вчителями сільських шкіл.

## **Розділ 2. Духовність майбутнього вчителя і виховне середовище університету**

Проведення формувального експерименту за допомогою спостереження діяльності учнів 5-9 класів на уроках, аналіз анкет, тестів, а також виконання вправ та завдань під час проведення факультативного курсу. Ми відібрали матеріал для експериментального навчання та відвели необхідну кількість навчальних годин. Факультативний курс "Природа - та людинознавство" складався, з годин. Така кількість годин дала змогу нам поетапно формувати відповідальне ставлення учнів до природи під час вивченні предметів природничого циклу.

На основному етапі експерименту ставились такі завдання:

- визначення рівнів сформованості знань учнів 5-9 класів у експериментальних та контрольних, групах після проведення експерименту;
- визначення рівнів сформованості вмінь та навичок учнів 5-9 класів у експериментальних та контрольних групах;
- перевірка ефективності розробленої нами моделі формування відповідального ставлення учнів до природи.

Впровадження та перевірка ефективності розробленої нами методики проводилася з урахуванням порівняльного методу дослідження. Порівняльний метод реалізовувався шляхом зіставлення результатів діяльності експериментальних і контрольних груп у процесі дослідницької роботи, що дало змогу порівняти поточні та кінцеві дані дослідження. Головними компонентами експериментального дослідження формування відповідального ставлення до природи учнів 5-9 класів сільської загальноосвітньої школи є такі: цілемотиваційний; змістовий; проєктивний; емоційно-ціннісний; результативний; стимулюючо-спонукальний; організаторський; інформаційний; оцінно-результативний.

Всього у формувальному експерименті брало участь 475 учнів на базі сільських загальноосвітніх шкіл, а саме: Житомирської області (319 учнів), Чернігівської області - 72 учні та Херсонської області - 84 учні. Тому порівняльний аналіз змін у розвитку формування відповідального ставлення учнів 5-9 класів до природи після проведення формувального етапу експерименту проводився за кожним компонентом окремо.

**Л. І. Малинівська.** Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи формування відповідального ставлення в учнів 5-9 класів сільської школи до природи у процесі позакласної виховної школи

Після завершення формувального етапу експерименту, порівняльний аналіз контрольного зрізу проводився згідно з визначеними дисертаційного дослідження критеріями сформованості відповідального ставлення учнів 5-9 класів до природи.

I етап контрольного експерименту дослідження мотиваційного критерію засвідчив, що у потребово-мотиваційному підґрунті спілкування учнів 5-9 класів з природою та емоційно-оціннісні установки на взаємодію з природою відбулись зміни. На цьому етапі експерименту учні сільських загальноосвітніх шкіл, керуючись установками на взаємодію з природою, вбачають не лише задоволення власних потреб, а й задоволення естетичного характеру.

Таким чином, якщо порівняти до- та після експериментальні дані за мотиваційним критерієм, то ми можемо зробити висновок, що зміни мотивів спілкування з природою для контрольних груп не є значущими, а в експериментальних групах в мотиваційному підґрунті учнів спілкування з природою відбулися зміни. Діагностика мотиваційного підґрунтя спілкування учнів з природою засвідчила збільшення частки моральних та естетичних мотивів взаємодії з природою на формувальному етапі дослідження, наприклад, якщо порівняти з даними констатувального етапу дослідження, то в учнів контрольної групи 5-6 кл. з 16,14% до 7,2%, 7-8 кл. з 22,5% до 4,3%, 9 кл. з 24,96% до 14,62%, в експериментальних групах з 19,12% до 10,63% (5-6 кл.), з 17,73% до 8,43% (7-8 кл.), з 17,38% до 13,8 (9 кл.).

Динаміка змін внутрішньої спрямованості за мотиваційним критерієм на активну взаємодію з природою представлена в табл. 1.

Таблиця 1.  
Динаміка змін мотиваційного критерію сформованості в учнів відповідального ставлення до природи, %

	На початку дослідження		У кінці дослідження	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
високий	8,2	9,2	10,8	11,9
достатній	10,55	15,5	8,7	19,35
середній	16,3	17,6	13,45	15,6
низький	19,05	23,8	12,75	11,46

**Розділ 2. Духовність майбутнього вчителя  
і виховне середовище університету**

Проаналізувавши результати дослідно-експериментальної роботи з корекції емоційно-оцінних установок учнів на взаємодію з природою, ми відзначили стійкість у формуванні емоційно-оцінних установок на взаємодію з природою учнів саме в експериментальних групах, наприклад, емоційно-оцінні установки на взаємодію з природою мотиваційного критерію при констатувальному етапі дослідження було розвинено на низькому рівні, а саме у 5-6 кл. - **24,96 %**, 7-8 кл. - **19,21 %**, 9 кл. - **16,41 %**., тоді як у формувальному етапі дослідження відбулись зміни у 5-6 кл. - **11,2%**, 7-8 кл. - **12,4%**, 9 кл. - **11,41%**.

Проаналізувавши відповіді учнів, на питання про зв'язок почуттів та настроїв з природою підтвердив, що проведена нами науково-дослідна робота сприяла кращому розумінню природи учнями на емоційному рівні в експериментальних групах.

II етап контрольного експерименту, спрямований на виявлення показників пізнавального критерію, передбачав з'ясування змін у пізнавальному інтересі учнів до природи, рівні їхніх знань про природу та вмінні оцінювати небезпечну для природи ситуацію (табл. 2).

**Таблиця 2**

**Динаміка змін пізнавального критерію сформованості в  
учнів відповідального ставлення учнів до природи, %**

	На початку дослідження		У кінці дослідження	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
високий	3,23	2,57	5,54	6,48
достатній	6,56	4,36	7,28	7,78
середній	15,78	17,08	16,06	14,63
низький	27,75	24,55	19,3	17,1

Наприкінці формувального етапу дослідження високий рівень пізнавального критерію експериментальної групи виявили 6,48% учнів 5-9 класів, достатній рівень 7,78%, середній рівень 14,63%, низький рівень -17,1%.

У контрольній групі пізнавальний критерій не змінився, але результати дещо покращились. Так, високий рівень виявили 5,54% учнів (на початку експерименту - 3,23%). Незначно збільшилась кількість учнів з достатнім з 6,56% до 7,28% та середнім з 15,78% до 16,06% рівнем підготовки.

**Л. І. Малинівська.** Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи формування відповідального ставлення в учнів 5-9 класів сільської школи до природи у процесі позакласної виховної школи

Суттєво зменшилась кількість учнів з низьким рівнем з 27,75% до 19,3%.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що дослідно-експериментальна робота проведена з розвитку пізнавальних можливостей учнів 5-9 класів, збагачення інтелектуальної сфери знаннями про природу, позитивно впливає на пізнавальний інтерес до природи, рівень знань про природу та вміння оцінювати небезпечну екологічну ситуацію і знаходити шляхи подолання.

Якісне засвоєння учнями 5-9 класів знань забезпечило, на нашу думку, організація інтелектуальної, пошуково-дослідної діяльності учнів, розвиток спостережливості учнів на виховних годинах, під час написання творів-мініатюр про природу, складання екологічних сценаріїв, проведенні тижнів біології та екології.

Як засвідчують результати обстеження, позитивним наслідком проведеної експериментальної роботи виявилась тенденція підвищення в учнів 9 класів з 3,8% експериментальних груп до 7,1% природничих знань. У результаті проведеного експерименту досліджуваний показник пізнавального критерію зріс.

На III етапі експериментального дослідження ми пересвідчилися у ефективності проведеної роботи щодо покращення показників практичного критерію. Аналіз цього критерію сформованості відповідального ставлення учнів 5-9 класів до природи виявив, що в учнів відбулись позитивні зміни в практичній готовності надати допомогу як природі в цілому, так і окремим її об'єктам.

Учні 5-9 класів експериментальних груп виявляють бажання допомогти природі і повністю його зреалізують. Чітко знають, як це можна зробити. Діти 5-9 класів справляються з посадкою дерев, перев'язуванням гілок, опікуються птахами. Цікавими та змістовними є творчі роботи учнів, у таких відповідях прослідковується готовність надати допомогу природі. Для кожного учня було визначено рівні практичного критерію з надання допомоги окремим об'єктам природи та наявності конкретних дій природоохоронного характеру.

Обробивши експериментальні дані, нами встановлено, що кількість учнів, які свідомо виявляють практичну готов-



## Розділ 2. Духовність майбутнього вчителя і виховне середовище університету

ність надати допомогу природі збільшилась в експериментальній групі з 3,4% до 7,17% (5-6 кл.), у 7-8 класах з 4,3% до 8,5%, з 5,6% до 10,2% у 9 класах, у контрольній групі - з 3,98% до 6,7% (5-6 кл.), з 5,48% до 7,3% (7-8 кл.), з 5,9% до 8,3% у 9 класах.

На достатньому рівні в експериментальній групі з 7,2% до 15,2% у 5-6 класах, з 7,41% до 12,8% у 7-8 класах, з 9,2% до 12,3% у 9 класах, збільшення незначне у контрольній групі: з 8,1% до 11,3% (5-6 кл.), з 5,65% до 10,8% (7-8 кл.), з 10,6% до 12,4%. В експериментальній групі зміни не такі значні (з 24,6% до 19,3% - 5-6 кл, з 21,6% до 20,9% - 7-8 кл., з 22,6% до 17,2% - 9 кл.). У контрольній групі прослідковується зменшення кількості учнів з низьким рівнем готовності (з 20,4% до 16,8% (5-6 кл.), з 23,45% до 15,8% (7-8 кл.), з 25,8% до 20,9% - 9 кл.).

Щодо наявності конкретних дій природоохоронного характеру як показника практичного критерію, то результати обстеження після формувального експерименту підтвердили, що учні 5-9 класів активно залучаються до природоохоронної роботи. У результаті обстеження змін в практичному критерії було з'ясовано, що учні 5-9 класів ефективно усвідомлюють власну роль у збереженні природи та в покращенні екологічної ситуації. Крім того, учні саме в праці вбачають умову збереження природи. Вони отримують від результатів своєї виконаної роботи задоволення (табл. 3.).

Таблиця 3.

**Динаміка змін практичного критерію сформованості  
в учнів відповідального ставлення до природи, %**

	На початку дослідження		У кінці дослідження	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
високим	3,97	3,37	6,19	6,96
достатній	7,57	7,23	10,78	11,35
середній	16,1	16,3	12,62	13,05
низький	24,47	22,91	18,62	18,33

З метою визначення типів ставлення до природи нами було переведено у стандартні бали в табл. 1, 2, 3 та зобразили графічно (рис. 1).

В учнів, сумарний показник яких становив 15-18 балів, виявили відповідальний тип ставлення до природи. Учні з

**Л.І. Малинівська.** Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи формування відповідального ставлення в учнів 5-9 класів сільської школи до природи у процесі позакласної виховної школи

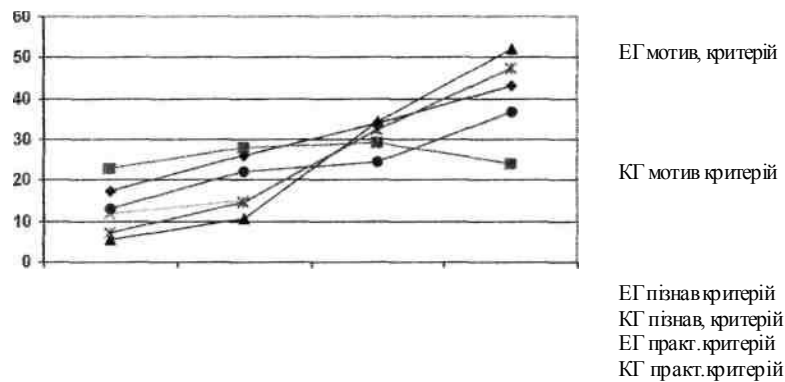


Рис. 1. Динаміка рівнів критеріїв сформованості відповідального ставлення до природи в учнів 5-9 класів

сумарним показником у 10-14 балів виявили зацікавлено-позитивний тип у процесі обстеження, 5-9 балів отримали учні з зацікавлено-прагматичним типом, 0-4 бали - з байдужим.

Аналіз результатів формувального експерименту підтвердив наявність в учнів 5-9 класів значного потенціалу для формування відповідального типу ставлення до природи. Якісна динаміка ставлення до природи простежується в усіх визначених типах. Зокрема, зменшилася кількість учнів з байдужим типом ставлення до природи з 47,48% до 32,48%. Збільшилась кількість учнів з зацікавлено-позитивним типом ставлення з 33,5% до 27,44%, зацікавлено-прагматичним з 17,12% до 21,78% і відповідальним з 10,06% до 15,87%. Всі зміни, які відбулися під час формувального експерименту, є значущими і свідчать про успіх в цілому і дають змогу стверджувати про ефективність розробленої нами методики.

Таким чином, порівняльний аналіз типів ставлення до природи учнів 5-9 класів сільської загальноосвітньої школи свідчить, що експериментально-дослідна робота сприяє як якісним, так і кількісним змінам у їх формуванні. Впроваджена поетапна методика формування відповідального ставлення в учнів 5-9 класів до природи у навчально-виховний процес сільських загальноосвітніх навчальних закладах є основою виховання відповідального ставлення. Аналіз отриманих результатів після формувального ставлення до приро-

## **Розділ 2. Духовність майбутнього вчителя і виховне середовище університету**

ди в сільських учнів 5-9 класів унаслідок педагогічного впливу дає змогу стверджувати про ефективність розробленої нами методики. З метою визначення змін стану сформованості відповідального ставлення до природи серед сільських учнів було проведено повторне анкетування. Так, обробка відповідей на запитання, свідчить про те, що індекс задоволеності майже не змінився, проте індекс зацікавленості проблемою відповідального ставлення учнів до природи підвищився.

Результати опитування свідчать про те, що вдвічі збільшилася кількість учнів, дуже зацікавлених проблемою відповідального ставлення до природи.

Окрім того, тільки 2% учнів на поставлене запитання: "Чи вважаєте проблему формування відповідального ставлення учнів до природи актуальною сьогодні?" не змогли визначити свою позицію, а при констатувальному - 10,4 %. Індивідуальні бесіди, які були проведені з учнями, показали, що саме нововведений факультатив "Людино- та природознавство" сприяв виникненню в учнів особистісного інтересу до процесу формування відповідального ставлення до природи.

### **Використана література:**

1. Антонова О.Є. Інноваційні підходи до екологічного виховання учнів // Проблеми формування екологічної свідомості особистості / Антонова О.Є. // 36.наук, праць. - Житомир: ЖДПУ, 2003, 35 с.
2. Астарханова Н.Р. Формирование у школьников ответственного отношения к природе средствами народной экологии : дис. ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 "Общая педагогика и история педагогики" / Н.Р. Астарханова. - Д., 2003. -С. 170-176.
3. Бабанский Ю.К. Комплексный подход к воспитанию школьников / Бабанский Ю. К., Победеносцев Г.А. - М., 1980. - С. 23 -27.
4. Білик Л.І. Екологічна відповідальність: граючись навчаємось: Навчальний посібник. - Черкаси: Вертикаль, 2004. -320 с.
5. Бех І. Д. Відповідальність особистості як мета виховання / Бех І.Д. Початкова школа. - 1994. - №9. - С. 4-8.
6. Зязюн І.А. Краса педагогічної дії: Навч. посіб. / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. - К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу. - 1997. - 302 с.
7. Пехота О.М. Індивідуальність учителя і освітні технології // Освітні технології: Навч.-метод, посіб. [О.М.Пехота, А.З.Кік-тенко, О.М.Любарська та ін]. - К.: Вид-во А.С.К., 2004. - С. 238-242.

**Л.І. Малинівська.** Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи формування відповідального ставлення в учнів 5-9 класів сільської школи до природи у процесі позакласної виховної школи

8. Пустовіт Н.А. Екологічні ігри та тести. / Пустовіт Н.А., Плечова З.Н. - К., Веселка, 1991.- с. 15-19.
9. Салеева Л.П. Использование игровых ситуаций при обучении младших школьников с целью формирования бережного отношения к природе // Ролевые игры по охране природы в средней школе - М., 1977. - с.14-39.
10. Сидельковский А.П. Критерии, методы и методики изучения и формирования отношений школьников к природе. Ставрополь, 1988. - С. 23-40.
11. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах (Монографія). / Пустовіт Г.П. - К.; Луганськ: Альма-матер, 2004. - 540 с.
12. Фіцула М.М. Педагогічні проблеми виховання учнів. - К., 1981. - 176 с.
13. Ecology in Education / Ed. Monica Hale. - Cambridge: Cambridge University Press, 1993. - 191 p.

**Л. МАЛИНІВСЬКА**

**АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДНО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ В УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ ДО ПРИРОДИ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ ШКОЛИ**

*У статті розглядаються та аналізуються результати формувального етапу дослідження поетапної методики формування відповідального ставлення в учнів 5-9 класів сільської школи до природи.*

**Ключові слова:** відповідальність, відповідальне ставлення, позакласна виховна робота.

**L. MALINIVSKA**

**ANALYSIS RESULTS EXPERIMENTAL FORMATION OF RESPONSIBLE ATTITUDE OF THE STUDENTS 5-9 CLASSES RURAL SCHOOLS TO NATURE IN THE PROCESS EXTRACURRICULAR EDUCATIONAL COLLEGE**

*In the article of rozglyadayuysya the results of the forming stage of research of stage-by-stage method of forming of responsible relation are analysed for students 5-9 classes of rural school to nature.*

**Key words:** responsibility, responsible, extracurricular aspects.